

bilig

Kış 2005 / Sayı: 32

ISSN: 1301.0549

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkish World
Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира

Zahide İMER

Miladi Dönem Öncesi Orta Asya'da İpek

Suna BAŞAK

Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları

Müge ELDEN

Glokale Reklam Kampanyalarında Yaratıcılığın Önemi

Nilüfer ÖZCAN DEMİR-Aylin GÖRGÜN BARAN-Demet ULUSOY

Ergenlerin Arkadaş-Akran Grupları ile İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örnelemi

Mehtap YEŞİLORMAN

Do Family Lose Their Political Efficacy or Not? Revisiting Intergenerational Transmission of Party Identification

Ayşe DUVARCI

Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar

Bahar AKARPINAR

Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Mesnevi ve Rubâiyyat'ında "Meyve" ve "Üzüm" Sembolleri

Şayan ULUSAN ŞAHİN

Türk Kültüründe At Arabası (At Arabalarının Dili)

Deniz KARAMAN

Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukataası

Ömer ÖZKAN

Eski Zağralı Bir Divan Şâiri: Handî ve Divançesi

Yayın Değerlendirme

Yunus AYATA

Hülya ARGUNŞAH, Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal, Ankara 2002.

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı
Ahmet Yesevi University Board of Trustees
Полномочный Совет Университета А. Яссави

Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar

Yard. Doç. Dr. Ayşe DUVARCI*

Özet: Türk Halkbilimindeki sözlü anlatımlar içinde, olağanüstü özellikler taşıyan, gizli güçlere sahip oldukları düşünülen fakat ne olduğu bilinmeyen varlıklarla ilgili pek çok inanç ve uygulama vardır. Bunlara genel olarak cin, peri, cadı denirse de; bir kısmı karakoncolos, Congolos, Kara-kura, Karakorşak, Kamos, Kayış Ayak, At Binen Cin, Çarşamba Karısı, Ağırılık, Albastı gibi özel isimler taşırlar. Bu makalede sözü edilen esrarengiz varlıkların kimlikleri, yaşadıkları ortamlar, birbirleriyle ve insanlarla olan ilişkileri ve zararlarından korunmak için alınması gereken tedbirler üzerinde durulmuştur. Ayrıca İslam öncesi Türk kültürünün çeşitli dönemlerinde de yer-su ruhları olarak adlandırılan bu varlıkların, islâmî dönem içinde yer alışı, Kur'ân-ı Kerim'de cin adıyla anılışları ve insanlarda yarattıkları etki ile psikolojiye konu edilişleri üzerinde durulmuştur. Sonuçta konu halkbilimi açısından değerlendirilmiş, bu tür varlıklarla ilgili anlatımların doğu ve batı kültürlerinde eş inanç kalıpları şeklinde karşımıza çıktığı belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tabiatüstü varlıklar, Anadolu, Tabiatüstü varlıklarla ilgili inançlar.

Giriş

Türk halkbilimindeki sözlü gelenekler içinde insanların hayatını etkileyen, inançlarla yakından bağlantılı, olağanüstü nitelikler taşıyan, gizli güçlere sahip oldukları kabul edilen, ancak ne oldukları pek bilinmeyen varlıklarla ilgili pek çok anlatı vardır. Bu anlatıların değerlendirilmesi, insanımızı anlamaya, onun hangi düşünce ortamında yaşadığını bilmeye, tanımaya hizmet eder.

Hem doğu hem batı kültürlerinde görülen ve inanç alanının ortak tasarladığı kimlikler diyebileceğimiz bu varlıklar, atasözü ve deyimlerimizde;

* *Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü / ANKARA*
e-posta: ayduvarci@mynet.com

‘cin fikirli, cin gibi akli olmak, cin çarpmak, cini tepesine çıkmak, cinleri başına toplanmak, cinlerin cirit oynaması, cin başka şeytan başka, cin tutana bir muska kafidir, cadı kazanı, cadı suya batmaz, perisi alçak’ gibi ifadelerle yer alırken masallara da konu olmuşlardır. Ancak bu çalışmada cin – peri masalları ele alınmamış, onların ayrı bir inceleme konusu yapılması düşünülmüştür.

Bu varlıklara Anadolu’da yerine göre; cin, ecinni, cadı, peri, şeytan, üç harfli, iyi saatte olsunlar, pir (evin piri), sahip (evin, koyunların sahibi), bekçi (evin, koyunların bekçisi), mekir, ferişte, ferıştah, Rüküş Hanım, İbrik Kalfa (Bayrı 1972: 199) gibi isimler verilirse de bunlar kimlikleri birbirine karışmış, iç içe geçmiş şekilde karşımıza çıkarlar. Değişik adlarla anılan bu söylence yaratıklarının özel kimlik taşıyanları ise bizim araştırmalarımıza göre şöyledir.

Karakoncolos: Yurdumuzun farklı bölgelerindeki yaygın bir inanışa göre, kışın en soğuk günlerinde insanlara zarar veren bir varlıktır. Kendine has özellikler taşır. Zemherinin (kışın en soğuk zamanı, ocak) ilk on iki gününde sokaklarda dolaşır, rastladığına “Nereden geliyorsun, Nereye gidiyorsun? Adın ne?” diye sorarmış. Verilecek cevapların içinde mutlaka “kara” kelimesi olmalıymış (Kara Köy’den geliyorum, Karasu’ya gidiyorum, Adım Kara Hasan v.b) Aksi takdirde Karakoncolos elindeki kocaman tarakla vurarak karşısındakini öldürürmüş. Bu durumdan korunmak için kış günleri evlerdeki taraklar ortada bırakılmaz, saklanırmış. Bu yaratık kış yarısının cini diye de adlandırılır (Boratav 1976: 99).

Sözlü kaynak verilerine göre bu cin özellikle yurdumuzun doğu Karadeniz bölgesinde Karakonculu, Karakoncilo, Koncolos, Yaban Adam gibi adlarla nitelendirilir ve kışın ormandan sahil köylerine fırtınayla geldiğine veya denizden çıktığına inanılır. İnsanı taklit eden ve maymuna benzeyen bu cin özellikle küçük çocukları ve yeni doğmuş buzağuları yemektir. Bu durumu engellemek için ev sahibi kapıya yörede ‘kuymak’ adı verilen bir yemek koyar (Sürmene Güneşara Köyü) .

Congolos: Yozgat civarında karakoncolos’un adı congolos’tur. Evlere kışın ortasında, soğukların en fazla arttığı zamanlarda (10 ocak- 17 ocak) uğradığı için Yozgat’ta bu günlere “congolos ayı” denir. Mevsim tarifleri “congolos girdi, congolostan sonra” şeklinde yapılır. Bu yaratık, açıkta duran yiyecek küplerine tükürür, idrarını yapar, böylece hastalıklara sebep olurmuş. Bu yolla hastalığa yakalanan insanlara ise ‘marazlı’ denmektedir. Congolos bazen de uyuyan insanı, yakınlarından birinin sesini

taklit ederek çağırır, uyanmazsa alıp götürür, dışarıda soğuktan donmaya terk edermiş. Pancar olan evlere gelmeyeceğine inanılan congolosun evlere uğramaması için pancar pişirilip, eşiklere gömülür veya lohusalara, dünürlere, sevilen kimselere verilirmiş (Özbaş 1967: 12). Bu varlığa yurtdumuzun değişik bölgelerinde koncolos, karakoncolos gibi adlar da verilmektedir.

Kara-kura: Erzurum ve Erzincan yöresindeki inanışlara göre bu tabiat üstü güç, albastı gibi lohusalara musallat olan, onları korkutarak, ciğerlerini söküp götüren bir varlıktır (İnan 1987: 262). Konya civarında anlatıldığına göre, bu cin, keçiye benzeyen fakat kedi büyüklüğünde olan, insanların üstüne çökerek onları boğmaya çalışan bir yaratık şeklinde düşünülür. Gün ışığından korkar, güneş doğunca kımıldayamaz, ancak o zaman yakalanabilir. Ona yemin ettirdikten sonra köle gibi kullanmak mümkün olurmuş (Boratav 1984: 74-79). Kara-kura yatağında ekmek kırintısı olan insanları da çok severmiş.

Böyle yataklarda uyuyanlar kara-kura tarafından bastırılır, kabus görür sıkıntı çekerlermiş (Kalafat 2000: 93).

Kara korşak: Erbil'de Türkmenlerin eşek, köpek, domuz, keçi kılığına girdiğine inandıkları bir cindir. Gece kapıları çalıp, ev sahibinin tanıdığı bir ses ve kılıkla onu kandırarak çağırıp kaçırmış. Bu cinden korunmak için pantolonun düğmelerini açmak gerektiğine inanılır (Kalafat 2000: 69).

Kamos: Harput civarında görülen bir kötü yaratıktır. Tek başına uyuyan insanların üzerine bütün ağırlığı ile çöker, onların çarpılmalarına bazen de ölmelerine sebep olabilirmiş. Geceleri dolaşan bu cin anlatımlara göre bazen iriyarı, bazen de cüce görünüşlüdür. Başında daima bir börk taşır. Bir insan bu börkü kapmayı başarırsa elinde börk büyüklüğünde altın kalacağına inanılır. Zaman zaman kara kedi şeklinde de görülebilen kamosun bastığı kişi, kanının çekilip damarlarının kurduğunu sanır. Kamos sözcüğünün kabus kelimesinin anlamı ile benzeşmesi dikkat çekicidir (Kalafat 1999: 26).

Kayış Ayak: Romanya Dobruca Türkleri arasında tesbit edilen, lohusalara musallat olan, hava karardıktan sonra ortaya çıkıp, şafak vaktine kadar dolaşan bir cindir. Eğri bacaklı, korkunç görünüşlü bir yaratıktır. Lohusanın omuzlarına ayakları önden sarkacak şekilde sınımsıkı yerleşir ve onu istediği gibi dolaştırıp, dilediğini yaptırır (Önal 1998: 52). Aynı adla anılan cin, Tire'de yaptığımız derlemelerde de tespit edilmiştir.

At binen cin: Caferi Türklerin inanışlarında gece atlara binerek dolaşan bu adla tanınan bir cin vardır. At sabahleyin terli ve yorgun bulunursa durum anlaşılır. Cin ata binince onun yelesini örermiş. Bu cini yakalamak için atın yelesine zift sürülür, onun buraya yapışması sağlanırmış. Bu şekilde yakalanan cinler yakasına bir iğne takılarak esir edilir, her işte kullanılırmış. Fakat esir cin bir gün elindeki ekmeği bir çocuğa verir, onu kandırıp, iğneyi çıkarttırır, kaçarmış (Kalafat 2000: 271).

Çarşamba Karısı: (Çarşamba cadısı) Çarşamba günleri ortaya çıkan, dişi, korkunç görünüşlü bir varlıktır. Dolaşma hakkı bir günle sınırlı olduğundan her yeri çabucak gezer. Bu yüzden amaçsız, hiçbir iş yapmadan ortalıkta dolaşan insanlara “Çarşamba karısı gibi gezip durma” denir (Tire, Ödemiş, Bayındır).

Ağırılık: Yurdumuzun hemen her yöresinde yaygın olarak bilinen, derin uykuda olan insanların üzerine çöken, bütün gücüyle bastırarak onların uyanmalarını engelleyen, korkutup, boğulmalarına sebep olan kötü bir tabiat üstü varlıktır. Üzerine ağırılık çöken insanlar uyudukları yeri bütün ayrıntıları ile gördüklerini, bağırarak istediklerini, fakat seslerinin çıkmadığını, üzerlerindeki güçlü kuvvetli biriyle mücadele ettiklerini, haykırarak uyandıklarını söylerler. Aynı sıkıntıları yaşatan bir diğer kötü cinin adı “*karabasan*”dır. Bu farklı anlatılara göre Türkiye’nin bazı bölgelerinde canlı bir varlık olarak tasavvur edilirken (Ankara) bazen de korkunç bir rüya olarak adlandırılır (Konya, Anamur, İstanbul).

Albastı: “Al, alkarısı, alanası, alkızı, albasması, alarvadı, alacama, albıs, almış” gibi adlarla anılan, hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen olağanüstü varlıklardan biridir (Acıpayamlı 1974: 80, İnan 1972: 169). Bu yaratık şamanizmdeki *Al* ruhunun günümüzdeki temsilcisi sayılabilir. (Genç 1999: 18). Elazığda buna “*Elkarısı*” da denmektedir (Yılmaz 1967: 215) Keçi, tilki, kedi, köpek, buzağı, örümcek, kuş, gelin, kefenli ölü gibi çeşitli kılıklarda görünürse de daha çok, uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak gezen, göğüslerinden birini geriye atmış, tepesinde gözü olan çok çirkin, al gömlek giyen bu yaratık (Acıpayamlı 1974: 75). Muğla’da denizden çıkan ve yalnız bırakılan çocukları çalarak dalgaların dibindeki evine götüren bir kadın olarak tasarlantmaktadır (Boratav 1976: 99). Dobruca Türkleri onu sarışın ve şişman bir kadın (Önal 1998: 52), Fergana Özbekleri pejmürde kılıklı, dağınık saçlı bir kocakarı, (İnan 1987: 261) Gagavuzlar bir dev olarak tasvir ederler (Güngör 1991: 43).

Kırgız-Kazak Türklerinin inanışlarına göre kara albastı ve sarı albastı olmak üzere iki ruh vardır. Kara albastı ciddi ve ağırbaşlı bir ruh olup sadece ocaklı insanlardan korkar. Sarı albastı ise hoppa ve şarlatandır İnsanlara dokunmama sözü verebilir, fakat fırsatını bulunca mutlaka zarar verir (İnan 1972: 166-173).

Albastı'nın en çok lohusalara ve bebeklere düşman olduğuna, lohusanın ciğerini sökerek suya attığına veya yediğine, bu yüzden elinde ciğer bulunan bir kadın görülürse hemen yakalanması ve üzerine iğne, çuvaldız gibi bir metal parçası takılması veya zift dökülmesi gerektiğine inanılır (Şakir 1939: 32). Onu yakalayan kişi ocaklı olur ve 'alçı' adını alır. Al karısı, alcının soyundan gelen kadınlara zarar veremez.

Alkarısından korunmak için doğum yapan kadın kırk gün kırk gece dışarı çıkmaz. Ayrıca evde de yalnız bırakılmaz. Aynı zamanda baş ucuna Kur'an asılır. Yastığının altına bıçak, makas, demir para, iğne, çuvaldız, maşa gibi metal eşyalardan biri veya çörek otu, soğan, sarımsak kabuğu, süpürge konur. Bu ruhu kandırıp, şaşırtmak için orta yere erkek elbiseleri de bırakılır (Acıpayamlı 1974: 83). Şayet anneyi değil çocuğu al basarsa bu çocuk 'ayyaş' olacağı yani kendinden geçip bayılacağı için 'ayyaş aş' pişirilip dağıtılır. Bu aş sokaktan geçenlerin yakılan ateşe bir odun atmasıyla pişirilmektedir (Gökbel 1998: 95). Alkarısı kırmızı renkten korktuğundan lohusanın başına al tülbent örtülüp, yakasına kırmızı kurdela takılır. Ziyarete gelenlere kırmızı renkli şekerden (nöbet şekeri) yapılan şerbet ikram edilir. Gagavuzlar ise doğumdan üç gün önce ve üç gün sonra lohusaya su yerine rakı içirirler (Güngör 1991: 43).

Alınan bütün bu tedbirlere rağmen lohusanın çok ağrısı varsa, morarıyor, sayıklıyor, bayılıyorsa al bastığına karar verilerek bir hoca veya ocaklı çağrılır. Tüfek atılıp, tencere kapakları vurularak, gürültü yapıp bu ruhu kovmak için uğraşılır.

Enkebit: İç Anadoluda görülen bir varlıktır. Anlatılara göre başında altın bir fesi vardır. Sağ elinin ortası deliktir. Uyuyan insanların boğazlarını sıkarak onları boğmaya çalışır. Başından fesini kapan kişiye dokunmaz (Çobanoğlu 2003: 137).

Hınkır Munkur: Yakaladığı insanları önce boğarak öldüren sonra da yiyen bir yaratıktır (Çobanoğlu 2003: 137). İnsana benzer, fakat göbeğinde bulunan bulunan bir torbanın içinde yavrusunu taşır. En korktuğu şey üzerine idrar yapılmasıdır. Böyle tehdit edilirse ortadan kaybolur.

Demirkıynak: Bigadiç dağlarında yaşayan, her kılığa girebilen, korkunç sesler çıkararak insanların delirmelerine sebep olan, çok pis kokulu bir yaratıktır (Çobanoğlu 2003: 138). Sudan çok korkar. O görüldüğü anda dere veya göle giren insanlara bir zarar veremez.

Cadı: Türk inanışındaki cadı kavramı hem olağanüstü varlıkların genel adlarından biri hem de kaynağını daha çok batılı efsanelerden alan özel bir varlığın adı olarak kullanılmaktadır. Rumelideki Türk yerleşim birimlerinde cadı kabulü, geceleri mezarından kalkıp dolaşan, saç, baş dağıtık, tırnakları uzamış, pis görünümlü, rastladıklarını öldüren bir kadın şeklindedir. “Cadı gibi” sözleri de bu inanışı dile getirmektedir. Efsanelere göre ölünün gömülmeden ışısız bir odada bırakılması, üzerinden bir kedinin atılması ölüyü hortlatır. Bu durumdan kurtulmak için mezarın üstünde ateş yakmak gerekir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II-2). Türk masallarında ise;büyü yapan, küp üstünde uçan, bin yıllık yolu bir anda alan, sihirli bir hırkası olan, çirkin yaşlı kadın motifi cadı olarak adlandırılır (Tezel, 1968: 553).

1833 yılında o zamanlar Türk idaresinde bulunan Bulgaristan’ın Tırnava kasabası kadısı Ahmet Şükrü Efendi, bu kasabada yaşanan bir olayı “Tırnovada cadı türedi, gün battıktan sonra ortaya çıkıyor, un, yağ, bal gibi şeyleri birbirine katıyor, yastık, yorgan ve bohçaları açıp dağıtıyor, insanlara saldırıp tecavüz ediyor. . . . Bunu önlemek için Nikola adlı bir cadıcıyla pazarlık ettik. . . . Mezarlıkta cadıların yerini buldu. Kalplerinin üzerine kazık çakıp, kaynar su dökerek öldürdük” diyerek hükümete resmi bir mektup yazmış, bu yazı devletin o zamanlar resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi’nin 19 Rebiülevvel 1249 tarih ve 68 numaralı nüshasında yayınlanmıştır (Koçu 1962: 310).

Şu anda Romanya sınırları içinde olan Sarıgöl’ün Çor ve Kırımşah köylerinde topraktan ve mezardan korkunç bir sesle kalkan cadılardan, bunların evlere, hayvanlara zarar verdiğiinden, çocukları tabanlarından emerek öldürdüğünden, ancak yüreklerinden yere çakılıp, üzerlerine kireç dökülerek yakılırsa yok olacaklarından bahseden anlatılar vardır (Saygı 1962: 150). Gagavuz Türklerinde ise ölüm saçan kambur bir yaşlı kadın şeklinde düşünülen *taun* (*meçikli*), günahkar insanların mezarlarda hayvan şekline girerek oluşturduğu, her şeyi yiyip yutan, salgın hastalıkları yapan *obur* (*hobur*), uzun gömlek giyerek, viranelerde çeşme başlarında oturan ve insandan korkan *tılsım* adlı cinler vardır (Güngör 1991: 39-43).

Şeytan: İslamiyetten önceki Arap inanışlarında “kötülük yapan cin” olarak dile getirilen şeytan kavramı, Yahudi, Hristiyan ve İslam geleneğinde Allah’ın yarattığı ilk insan olan Hz. Adem’e secde etmediği için cennetten kovulan, ‘baş kaldıran melek’ anlamında kullanılmıştır (Hançerlioğlu 1994: 582). Kur’an-ı Kerimde adı *İblis* olarak da geçen şeytandan (Bilmen tarihsiz: Ayet 7-11) çeşitli ayetlerde bahsedilir (Bakara-34, Ali imran-36, Nisa-117, Araf-11, Hicr-17-18, Nahl 98-100, İsra 26-27-53 vb.). Şeytan kurnaz ve hilekar olarak düşünülür. İnsanları doğru yoldan çıkarmak onun en önemli işidir. Türkçede; şeytan azapta gerek, şeytan diyor ki, şeytan dürtmek, yüzünü şeytan görmek, şeytan kulağına kurşun, şeytanın bacağına kırmak, şeytana pabucunu ters giydirmek (Aksoy 1984: 893) gibi pek çok deyimde adı geçen bu şeytan, yaptığımız olumsuz ve hatalı davranışlarımızın sorumlusu ilan ettiğimiz bir olağanüstü yaratıktır.

Şeytan resim ve karikatürlerde insan gövdeli, boynuzlu, sivri kulaklı, çatal ayaklı, kuyruklu, elinde mızrak taşıyan korkunç bir varlık olarak tasarlanır.

Peri: Cinlerin dişileri peri adıyla anılırlar (Doğan 1981: 811). Güzellik ve yardımseverlik sembolü olarak kabul edilen periler, problemleri çözme ve becerikli olma özellikleriyle de tanındıkları için daha çok masal kahramanları arasında yer alırlar.

Bunlardan başka yaptığımız araştırmada *tarlaguzan, kalfa, keruş, keruşereş, İfrit, ferit, albız* gibi olağanüstü varlıkların isimlerine rastladığımız da haklarında bilgi edinemedik (Taner 1983: 13). Bazı anlatılarda *hirtik, çitlik kuşu, kul, yol azdıran, gelincik* (Çobanoğlu2003: 140) gibi isimlerle de karşılaştık.

Umacı, öcü, dev, gulyabani, dunganga, kuyu kızı gibi isim taşıyan yaratıklar ise yaramazlık yapan, ağlayan, uyumayan çocukları korkutmak amacıyla uydurulan, her çocuğun kendi hayalinde korkunç bir şekilde canlandırdığı, var olduğunu ve kendisine zarar vereceğini düşündüğü varlıklardır.

Bu olağanüstü yaratıkların özellikleri ve yaşadıkları yerlere gelince; inanmalara göre, aslında aynen insanlar gibi fakat insanlara görünmeden topluluk halinde, padişahlar ve beyler tarafından yönetilerek yaşarlar. Erkek ve kadın cinsleri vardır. Evlenip çoluk çocuğa karışırlar. Çocuklarını da kendilerinden olan varlıklar doğurtur. Hatta bazı güç doğumları da insan ebeleri kandırıp, kaçırarak yaptırırlar (Taner 1983: 12). Müslümanları ve kafirleri vardır. Eğlenceyi özellikle topluluk halinde def, darbuka,

zurna çalıp, şarkılar söyleyerek eğlenmeyi çok severler. Bazen bu şenliklerine insanları da kaçırarak zorla iştirak ettirirler. Metamorfoz en bilinen özellikleridir. Her an kılık değiştirip, kedi, köpek (özellikle siyah ve be-neksiz), yılan, horoz, tavuk, deve, keçi, tavşan, tay, tilki, örümcek gibi hayvan, hayvanla insan arası bir yaratık, kefenli ölü, arap, gelin, uzun saçlı beyaz sakallı bir yaşlı evliya şekillerine girebilirler. Bazen ayakları ve kolları geriye doğru ters olup, anormal derecede büyük ve çirkin yaratıklar olarak görünürlerse de (Karadeniz 1986: 5) genellikle küçük, minik insanlar olarak kendilerini belli ederler.

Tabiat üstü varlıkların iyileri, kötülükleri, hayırlıları, hayırsızları, dindarları hatta evliyaları vardır. Hayırsız olanları evlerin daha çok eşik, ocak başı, merdiven altı gibi yerlerini mesken edinirler. Bazen kendilerini yukarıda saydığımız kılıklarda gösterirlerken bazen de varlıklarını kilitli kapıları açmak, eşyaların yerlerini değiştirmek gibi çeşitli şekillerde belli ederler. Halk bu gibi yerlere *tekin değil* der. Burada yaşayan göze görünmeyen varlıkların insanı çarpacağına, ağzını, yüzünü egeceğine inanır (Balcıoğlu 1952: 555). Tekin olmayan evlerin kira veya satış fiyatları çok düşüktür.

“İyi saatte olsunlar” ın önemli özelliklerinden birisi de bir anda ortaya çıkıp, aniden kaybolmalarıdır. Evlere anahtar deliğinden, bacadan, kapı altlarından süzülüp girebilirler. Hemen hepsi bilgilidir. İçlerinde cahil olanları pek azdır. Hastalanıp, sakat kalabilirler, ölümleri daha çok bir kaza sonunda olur. Ölümlerini çöplüklere, tuvalet kenarlarına, pis yerlere gömerler. Onların mezarlıkları buralardır.

Görünmeyen bu varlıkların yaşadıkları yerler arasında açıktaki tuvaletler, çöplükler, ulu ağaçların dipleri, ormanlar, saçak altları, bulaşık sularının birikintileri, izbe, ürkütücü, korkunç yerler, mezarlıklar, ıssız dere yatakları, terkedilmiş değirmenler, küllükler, kuyu başları, pınar kenarları, nehir yatakları, denizlerin kirli bölgeleri (Sabri 1933: 143), göl kenarları, bataklıklar, çeşme önleri (Ülkütaşır 1933: 84), mağaralar, büyük terkedilmiş evler, köşkler, kale ve saray harabeleri, hamamlar, samanlıklar, ahırlar, evlerin eşikleri, ekme kırıntılarının döküldükleri yerler, oturulmayan, kimsenin olmadığı bölgeler sayılabilir (Boratav 1976: 89). ‘İN-cin top atıyor’ deyiimi buraları anlatmaktadır.

Cinler insanlarla bazen iyi bazen kötü ilişkiler kurabilirler. Ellerinden herşey geldiği için yapamayacakları hiçbir şey yoktur. Kızdırılmazlarsa veya kendilerine bir kötülük yapılmazsa genellikle kayıtsız kalırlar. Bazen bir yolcuyla yanlış yönlendirmek, olmadık bir yere tuvalet ihtiyacını

yaptırmak gibi şakalar yaparlar. Bazen de durmadan bir insanın adını seslenirler. Buna önem verilmezse bir şey yapmazlar. Şayet kötü kelimelerle tepki verilirse o insanı kaçırlar. Böylece o kişi ecinnilere karışır. Zaman zaman kadın veya erkekler cinlerle evlendiklerini söyleyerek normal hayatlarından uzaklaşırlar. Bunlara da *karışmış* insanlar denir. Bu varlıklar kendilerine yardım ve mutlu edenleri ödüllendirirler. En büyük ödülleri sevdikleri kişiye soğan, sarımsak kabuğu hediye etmektir. Bunlar eve götürüldüğünde veya gün ışıdığı zaman altın olurlar. Bazen tersini de yaparlar, altın, gümüş, diye verdikleri sabahleyin soğan kabuğuna dönebilir. Bu durum insanların yaşadıklarını bir başkasına anlatması halinde ortaya çıkar. Bunlar insanları kandırıp köle haline getirebilir, bütün işlerini yaptırabilirler.

Cin ve peri padişahları adaletlidir. Şehir dışındaki ulu ağaçların altına mahkeme kurup, onların zarar verdiği insanların şikayetlerini dinlerler. Cin muhafızı tarafından mahkemeye getirilen cin, yargılanır. Şayet suçlu bulunursa ölüme bile mahkum edilebilir (Bayrı 1972: 199).

Ecinniler insana tek başmayken görünürler. İki kişi bir aradayken ortaya çıkmazlar. Gün ışığını sevmeyiz. Akşam karanlığı iyice çöktükten sonra gezmeye çıkıp, gün ışıyınca ve horoz sesleri duyuluncaya kadar dolaşırlar. Gece herkesin uyuduğu saatte Kur'an okunursa onların rahatça gezmelerine engel olunacağı için bunu istemezler. Okuyan kişinin yanına yaklaşmazlar fakat çeşitli şekillerde korkutarak yatmasını sağlarlar.

Tabiat üstü varlıkların insana verdiği zararlar; çarpılmak, uğramak, erişmek, karışmak, dokunmak, ilişmek gibi kelimelerle adlandırılır. Eskiden bazı Türk boyları cin çarpmasına 'kovuç' veya 'kovuz' diyorlardı (Kaşgarlı 1986: III, 163). Bu adlarla anılan hastalıkların sebep olduğu belirtiler olarak, insanın ağzının çarpılması, eğrilmesi, dilinin tutulması, kolunun çolak olması, kendini kaybedip çırpınması, sayıklaması, yürürken dengesini kaybetmesi, ayaklarının aniden tutmaması, yıkanmak istememesi, kirli, pis, saçlı sakallı dolaşması, mevsime uymayan kıyafetler giymesi (Hulusi Ahmet 1972: 94) şayet söz konusu bir çocuksa sürekli ve sebepsiz yere ağlaması sayılabilir. İnanışa göre dişi cinlerin çarpması daha tehlikelidir. Çünkü bunlar etraflarına erkek cinleri toplayıp grup halinde gezerler, (Taner 1983: 12) saldırganlardır.

Bilinmez varlıkların verdiklerine inanılan zararlar bu kadar büyük olunca elbette bazı önlemler de geliştirilmiştir. Öncelikle bu varlıkların adları söylenmez. Bahsetmek gerekince "iyi saatte olsunlar, bizden uzak olsun-

lar” denir. Onları ürkütecek, kızdırıp korkutacak hareketlerden kaçınılır. Bu varlıkların yaşadığı düşünölen yerleri kirletmemeli, bulaşık sularını veya sıcak suyu akşam saatlerinde açığa ya da kapı önlerine dökmemeli, açık yerlerde tuvalet ihtiyacını gidermemeli, karanlık ve pis yerlere girerken, “Bismillah, destur, tu tu tu” demelidir. Bu sözlerle oranın sahiplerinden izin istenmiş, gönöllerini hoş edilmiş olur (Kalafat 1993: 50, 57). Özellikle çocuklar bunları söylemeye çok dikkat etmelidir. Bazen sokağa kirli su dökmek gerekirse “ destur ya ahd-i Süleyman” denir. Cinler Süleyman Peygambere “senin adını anan kişiye dokunmayacağız” dedikleri için, bu sözlerle o sözleşme hatırlatılmış olur (Boratav 1984: 87). Küplere veya dolaplara yiyecekler konurken, yeni kıyafetler alınınca, kızların eşyaları çeyiz sandığına konurken “Besmele” çekilmezse, bunların bir kısmını cinlerin götüreceğine veya zarar vereceğine inanılır. Sandıklarda uzun zaman bekleyen beyaz kumaşlarda sarı bir leke oluşmuşsa “burada, şeytan doğurmuş, Besmelesiz koymuşuz” denir. Köpeklere ekmek vermek, yedi mahalledeki cinleri kaçırmak için ak horoz beslemek de yapılan uygulamalardanır (Tanyu 1967: 93).

Cinlerden korunmadaki yöntemlerden birisi dua etmek ve çeşitli ayetler okumaktır. En etkili dualar, İhlas, Ayet el-kürsi (Gökbel 1998: 24) ve Cin sureleridir. Halk dua olarak bazı sözleri de tekrarlar. Mesela Bursa’da gece yalnız yürürken insanın karşısına aniden çıkan kara kedi ve köpektan korunmak için “es, es neuzibillah, uzak dur benden, korkmadım senden” denir (Bursa). Ayrıca imanlı olmak, Allah’a ve Peygambere itaat etmek çok önemlidir. Böyle insanları cinlerin rahatsız etmeyeceği söylenir. Tedbirlerin en yaygınlarından bir diğeri insanın çeşitli duaların yazılmasından meydana gelmiş bir muska taşımastır. Cinler üzerinde koruyucu güç bulunan bu kişiye ilişemezler. Ayrıca ecinni taifesi cami, türbe, Kur’an okunan kutsal mekanlar ve koyun ağıllarına giremezler. İnanışa göre koyun peygamber hayvanıdır. Bu yüzden onlara yaklaşmazlar. Ayrıca yeni sürölmüş tarlalara da girmeleri yasaktır. Eğer bir insan gece yalnız başına kalmışsa, üzerinde bir ağırlık, vücudunda bir titreme, korku varsa etrafını cinler sarmış demektir. Bu kişi hemen yeni sürölmüş bir tarlaya girerse cinler dağılır (Taner 1983: 14). Cin ve perilerin şerrinden korunmak veya onların sebep olduğu hastalıkları engellemek için “şerbet dökmek” de uygulanan yöntemlerden biridir. Şerbet, şekerli suyla hazırlanır. İstanbulda uygulaması şöyledir. “Doğrudan hastanın kendisi veya ailesinden biri tarafından hazırlanan şerbetin üstüne üç İhlas, bir Fatıha okunup, üflenir. Gece yarısında bir dörtüyl ağzına ‘Bes-

mele' ile dökülürken "al derdimi, ver sağlığını, biz sizin ağzınızın tadını veriyoruz, siz de bizim ağzınızın tadını verin" denir" (Bayrı 1972: 103). Ayrıca yeni taşınan evlerin cinlerini memnun etmek için mutfak, merdiven altı, kiler, bodrum, bahçe gibi yerlere şerbet dökülür. Böylece kazanın def edildiği düşünülür. Karakeçili Türkmenlerinde bu şerbet yedi cins yiyeceklerle hazırlanır (Kalafat 1999: 49). Bu iyelerin hemen hepsi iğne bıçak, makas, orak gibi metalden yapılmış araçlardan, duadan, Kur'an'dan, gürültüden korkarlar. Cinlerin geldiği düşünülünce davul, kazan, tenekte, tencere kapağı çalınır, silahlar atılır, ceviz kırılır. Bu yüzden cinlere karşı korunaksız olduğu düşünülen ve hayatın önemli geçiş dönemlerini yaşayan yeni gelinler, lohusalar ve bebeklerin üzerlerinde, yastıklarının altında veya odalarında bu malzemeler bulundurulur. Cinler saydığımız bu insanlarda yoğunlaşarak büyük zararlar verebilirler Çünkü yeni hayat daima bilinmezlerle doludur. İkinci defa evlenen insanlar bu tehlikelerle karşılaşmazlar (Westermarck 1962: 17). Zira evlilik yeni değildir ve sırlarını kaybetmiştir

Cin çarptığına inanılan insanlar ise önce halk arasında 'nefesi keskin hoca' tabir edilen insanlara götürülüp, okutulur. Bu cinlerin gayri müslim olduğu düşünülürse kiliselere gidilip hastaların keşişlere okutulduğu da bilinmektedir (Tanyu 1967: 287). Ayrıca çarpılan kişiler 'bakıcı'lara götürülür. Aynanın ve durgun suyun cinleri topladığına inanıldığı için bakıcıların malzemesi bunlardır. Cindar veya hüddam onların padişahı ile temasa geçip, o insanı serbest bırakmalarını ister. Anlatılanlara göre bazen başarır, bazen başaramaz. Ayrıca tıpkı nazar inancında olduğu gibi izinli ve ocaklı birisine kurşun döktürülür. Eski Türkler cinlerin uğradığı kişiye öd ağacı ile tütsü yaparken, bir taraftan yüzüne soğuk su serper, bir taraftan da kovuç, kovuç (kaç, kaç) diye bağırırlarmış (Kaşgarlı 1986: III, 163).

Göze görünmeyen ve adlarına genel olarak cin-peri denen varlıklarla ilgili inanç ve uygulamaları bu şekilde belirttikten sonra bu kabullerin eski Mezopotamya kültürleri (Tanyu 1967: 327), Orta Asya (Kaşgarlı: 1986 III, 163), Amerika yerlileri (Hançerlioğlu, 1975: 125), İskandinav kültürleri (Campbel, 2000: 84) de dahil olmak üzere günümüze kadar süregeldiğini, Hıristiyanlık, Müslümanlık gibi büyük dinlerde kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Doğu ve batı ülkelerinde eş kültür kalıpları halinde kendini gösteren bu inançlar, İskandinav mitolojisinde yolcuları denizin dibine çeken su perileri, ölen savaşçıların ruhlarını derin denizlere götüren valkiryalara, geceleri insanları alıp kaçırarak çayır cinleri şeklinde tanınmaktadır (Hançerlioğlu 1975: 125). Kuzey Avrupa, özellikle İzlanda

kültüründe, dağlarda yaşayan cücelerin varlığına, bunların göze görünmeyen yaratıklar olduğuna, belirli alanlarda hüküm sürdüklerine ve refah getirme ya da yok etme güçlerinin olduğuna inanılmaktadır. (Hjorleifur 1990: 57) Burada “*Gryla*” adını taşıyan, yaramaz çocukları çantasına alıp dağlara kaçırın dişi cücenin yanında “*Yule kedisi*” denilen ve işçileri tehdit eden bir olağanüstü varlıktan da bahsedilmektedir. (Hjorleifur 1990: 58-59) Norveç folklorunda ise kurt ve ayı, perilere ait evcil hayvanlar kabul edilmektedir. Eğer bir avcı onlara zarar verirse sahipleriyle yüzleşmek durumunda kalır (Vinger 1964-65: 33). Ayrıca Norveç inancında periler balık bakımından en zengin gölleri bilirler ve buraları sahiplenirler. Bu göllerde deniz kızları gibi başka doğa üstü varlıklarda yaşamaktadır (Vinger 1964-65: 39).

Türk inanç sisteminde var olan iyi ve kötü ruh (yir-sub)lar günümüzdeki konuyla ilgili inanç ve uygulamaların en eski kalıntılarıdır. İslam öncesi Türk toplulukları kendilerinin dışında kalan varlıkları ve olayları tamamen ruhsuz ve ölü varlıklar olarak görmüyorlardı. Bunlara kutsallık imajı yüklüyorlar, korkuyla karışık bir saygı da besliyorlardı. Bu varlıkların başında güneş, ay, yıldız, göl, ırmak, pınar, dağ, kaya, ağaç, orman, ateş, ocak gibi yer ve su kültleri gelmekteydi (Koca 2000: 170). Buraların asıl sahipleri iye/ ruh adı verilen bu bilinmeyen güçlerdi ve onları rahatsız etmemek, gücendirmemek gerekirdi. Taciz edilen kötü ruhlar insanın vücuduna da girerek onu hasta edebilirlerdi. Türkçe’de hafif rüzgar anlamına kullanılan *yel* sözü aynı zamanda cin veya kötü ruh manasında da kullanılmıştır. Anadolu’da vücudun çeşitli yerlerindeki ağrı ve sızılara “yel” denir. İnanca göre vücudumuza giren kötü ruhlar bu ağrıları yapıyordu (Ögel 1971: 309). Şamanların görevlerinden biri de bu ruhları ya da cinleri hastanın vücudundan uzaklaştırmaktır.

Türkler, tabiat varlıklarının canlı birer ruh taşıdığını düşündükleri gibi bütün insanların da birer eş ruhunun bulunduğuna inanıyorlardı. Yakutlar buna “*ija kıl*” (eş ruh) adını vermişlerdi (İnan 1972: 81). Kırgız-Kazakların inançlarındaki “*eş-arvağ*” (eş ruh) da aynı şeydir. Bazen bu eş ruh tilki, kartal gibi hayvan şekline de dönebilirdi (İnan 1972: 82). Kaşgarlı’nın bildirdiğine göre sadece insanların değil, Türk topluluklarının veya yerleşim bölgelerinin de “*çıtıwı*” adı verilen koruyucu cinleri vardı. İki bölgenin halkı birbiriyle savaşırsa, onların cinleri de kendi halkını korumak için aralarında çarpışsınlar, cinlerden hangi taraf galip gelirse, onların koruduğu halk da zafer kazanmış olurdu (Kaşgarlı 1986: III, 225). Anadolu’daki inanişe göre de her yerin belli cinleri vardır. Yabancı

cinler başka yerlerde barınamazlar (Taner 1983: 14). Bunlar da tıpkı insanlar gibi savaşır birbirini öldürürler

İslamiyetin Türkler arasında yaygınlaşmasından sonra Kur'an-ı Kerimdeki cinlerle ilgili çeşitli ayetler, gelenekteki bu kabullerin dini bir dayanak bulmasını sağlamıştır. Kur'ana göre "cinler, ışık ile ateş karışımından yaratılmış, insanın derisinden bile geçebilen, ölümlü, iman etmekle yükümlü, insana saygı göstermesi gereken istedikleri zaman görünme özelliğine sahip varlıklardır. Dinsiz ya da Müslüman olabilirler. İsyancı olanlar kötü cinlerdir ki bunlara şeytan da denir. Şeytanların en kötüsü ise İblistir. Bunlar insanların yakın geçmişini ve geleceğini bilebilirler" (Bilmen tarihsiz: Ayet: 55-15, 15-27, 46-29, 30-31, 72) Görüldüğü gibi "İslamiyetin onayladığı cin inancı, daha önce çok çeşitliliğe ve işlevselliğe sahip olağanüstü varlıkların yerini almış, onları asimile etmiş, ya da onları kendi bünyesine katarak çerçevesini genişletmiştir." (Çobanoğlu 2003: 131). Sözlü gelenekteki cin-peri anlatılarındaki pek çok motif, Kur'anda verilen bilgilerle örtüşürken, bazı efsane motifleri de bunlarla karışmış ortaya yeni bir inanışlar dizisi çıkmıştır.

Konuya tıp bilimi açısından kısaca bakarsak, görünmeyen varlıkların gerçekliğini reddeden psikoloji, bunlarla karşılaştığını ileri süren insanların hasta olduğunu söylemektedir. İllisyon veya halucination terimleriyle ifade edilen bu tür anlatılar "objelerden gelen enerjinin, duyu organlarını etkileyerek bir dürtü yaratması, ancak oluşan hayallerin herhangi bir nedenle hatalı olarak algılanması (illusion), ortada bir nesne bulunmadığı halde, sensoriyel bir algı olarak dışarı vuran mental bir hayali algılama (hallucination) şeklinde tarif edilmektedir (Adasal 1977: 73). Yine psikiyatriye göre tabiat üstü varlıklarla evlendiğini düşünme bir akıl ve ruh hastalığı belirtisi, yani fonksiyonel ya da organik psikozların semptomlarıdır. Bu psikozların içinde şizofreni ve paranoya sayılabilir. Şayet bu duruma başkaları da inanıyorsa bu psikiyatride yargılama bozukluğu olarak adlandırılır (Adasal 1977: 427-432).

Halk bilimi açısından konu değerlendirildiğinde, inanç alanındaki verilerin pozitif bilimlerdeki yöntemlerle incelenemeyeceği görülür. Toplumların kültürel çevresi dediğimiz dil, din, bilgi, inanç sistemleri gibi kavramların kendilerine ait özel araştırma, sınıflandırma, analiz, sentez yöntemleriyle ortaya konması gerekmektedir. Bu yazıda tabiat üstü varlıklar inançlar çerçevesi içinde ele alındığından konu bu bağlamda irdelenecektir.

İnançlar doğruluğu sınanabilen kavramlar olmayıp sadece bir doğru sunma durumu ve bir tasarımdır. Onların mutlaka bir gerçeğe uygun olması gerekmez. Bu yüzden masallardan metafiziğe kadar bütün hayal ürünlerini kapsarlar. “ İnanç bilginin bittiği yerde başlar. İnsanlar bilmediklerini hayal gücüyle tanımlamaya çalışırlar. Pratikte denetlenen inanç inanç olmaktan çıkar, bilgi olur” (Hançerlioğlu 1975: 269). Diyebiliriz ki bilgi yetersizliği insanların inançlara yönelmesi için bir itici güçtür. Ayrıca insandaki hayal gücü de sınırsız ve sonsuz bir özgürlüğe sahiptir. Bu durum bilinmeyenin çeşidini artırarak inanç tablosunu zenginleştirir. İnanç mekanizmasının yapısında bilinmeyene bilinenin özelliklerini yakıştırma yani bir çarpıtma ve yansıtma işlemi de vardır. Olağanüstü varlıkların şekillerini bilemediğimiz için, onları tanıdığımız modeller olan insan veya hayvan şeklinde tasvir etmemizin temelinde bu yansıtma işleminin olduğunu söyleyebiliriz.

Bilinmeyen bir zaman içinde, bilinmeyen bir olayın ortaya çıkmasından sonra doğan bir inanç ögesi belli bir zaman sonra toplumun genelinde kabul görerek ortak inanç unsuru haline gelir (Çelik 1995: 21). Her hangi bir konuya, duruma inanan birey bu inancın sebeplerini bilmez, bilmeye gerek de duymaz. Onun için önemli olan içinde yaşadığı toplumun bireylerinin neye inandıklarıdır. Yani inanç bir duygu ve düşünce hareketi halinde insanın iç dünyasına hakim olmaktadır (Tathioğlu 2000: 152). Ayrıca inanışların alt yapısında onu şekillendiren, sosyolojik, psikolojik, tarihi ve kültürel dinamikler vardır. Her inanç bunların bir bileşkesidir. Zaman zaman toplumlarda görülen psikolojik baskılar, ekonomik çıkmazlar, dini sapmalar, eğitim yetersizlikleri inançların şeklini değiştirip, derecelerini arttırarak hayatımızın hemen her alanında karşımıza çıkmalarına sebep olurlar.

İnsanların gördüklerini, duyduklarını eksik ve yanlış yorumlamaları sonunda kapıldıkları birtakım vehimler, bir uyarıcıyı hatalı olarak algılamak, çeşitli engellerden dolayı yerine getirilemeyen istekleri tatmin arzusu, manevi bir güvence arama ihtiyacı, dini bilgi eksikliği, bireyin başkalarının gözünde farklı görünme isteği, açıklanmasından utanç duyulan olayların topluma bildirilmesi zorunluluğu, bilinmeyi hayal gücüyle tanımlama ve merak cin-peri anlatılarını körüklemektedir. Özellikle cinlerin hayvan şeklinde düşünülmesinin sebebi bunların faal kuvveti temsil etmelerinden (Westermarck 1962: 17) ve canlı şeyler arasında hayvanların en esrarlı yaratıklar olmalarındandır

Günümüzde konuyla ilgili bir anı-tecrübe yaşayıp yaşamadığını sordugumuz kişiler; bunları görmediklerini “artık insanların kendilerinin cin olduğunu” söyledikten sonra “annemden, ninemden, dedemden duyduğuma göre” diye başlayarak konuyu pekiştirip, doğrulayıcı yeni örnek olaylar anlattılar. Tespitimize göre tabiat üstü varlıklarla ilgili anlatımlar, bu varlıkların kendi mitolojisini ürettiklerinin göstergesidir. Çünkü olaylardaki olağanüstü özellikler “mucizesiz inanç yoktur” (Malinovski, 1990-73) ilkesini bize hatırlatmaktadır.

Ayrıca konuyla ilgili sözlü aktarımlarda olağanüstü varlıklar, yerel yaşayışın özellikleri içine yerleştirilmiştir. Deniz kenarında, ormanlık bölgede, bozkırda, dağlık yörelerde yaşayanlar tanık olduklarını iddia ettikleri olayları bölgesel özellikleri yansıtarak anlatmaktadırlar. Bu aktarımlarda yörenin coğrafyası, dil özellikleri, yeme içme alışkanlıkları, yaşayış ve dünyayı algılayış tavırları dikkat çekici biçimde farklılaşır. Mesela Karadeniz bölgesindeki cin- peri hikayelerinin arka planı ile Güney bölgelerimizdeki anlatımların arka planı farklıdır. Fakat bütün hikayeleri birleştirici özellik ise hepsinde gerilim, korku, merak unsurlarının çok yoğun olmasıdır. Hatta tema bunlar üzerine kuruludur. Bu yüzden cin - peri hikayesi dinleyen çocuklar oldukça etkilenir. Bu anlatıların mesajları da vardır. Temiz olmak, temizlik kurallarına uymak, bebeklerin ve lohusaların sağlığına dikkat etmek, bilinip tanınmayan insanların çağrılarına kulak vermemek, küçük çocukları koruyup, kollamak, geç saatlerde her türlü tehlikeye açık, ıssız yerlerde dolaşmamak, başı boş dolaşan hayvanlara dikkat etmek, din ve ahlak kurallarına uymak, bunların başlıcalarıdır.

Sonuç olarak; cin-peri-cadı inanmaları halk kültürü araştırmalarının önemli konularından biridir. Bu gün sözünü ettiğimiz olağanüstü yaratıklarla ilgili inanış ve uygulamalar magazin araştırmalarında, özel televizyon kanallarının programlarında ele alınarak, özellikle genç kuşağın ilgi alanı içine dahil edilmektedir. Bu varlıklarla temasta olduklarını söyleyen, onları davet edebildiklerini iddia eden, onlardan nasıl yararlanılacağını bildiğini ifade eden insanlar vardır. Hayatımızın akışındaki aksaklıklarda bu varlıkların suçlu olduğu düşüncesi yaygınlaşmaktadır. İnsanları çarpıp hasta eden, aldatan, karı-kocayı ayıran, değerli eşyalarımızı çalıp, saklayan onlardır. Günümüzde popüler hale gelen bu güçlerin her çeşidi bilinmezlik, gizlilik dünyasının vazgeçilmez varlıkları olarak yaşamaya devam etmektedir. Böylece onların geçmiş zamanların ölü varlıkları ol-

madıklarını, günümüzde yeni fenomenler yaratan, yaşayan folklorik dinamikler olduğunu söyleyebiliriz

Kaynakça

- ACIPAYAMLI, Orhan (1974), *Türkiyede Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü*, Ankara.
- ADASAL, Rasim (1977), *Medikal Psikoloji*, İstanbul: Minnetoğlu Yayını,
- AKSOY, Ömer Asım (1984), *Deyimler Sözlüğü II*, , Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- BALCIOĞLU, Neriman Refik (1952), *Anadoluda Cinler, Periler ve Devlere dair İnanışlar*, Türk Folklor Araştırmaları, II, 35.
- BAYRI, Mehmet Halit (1972), *İstanbul Folkloru*, İstanbul: Eser Yay.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (tarihsiz) *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli Âlisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 88.
- BOLAY, Süleyman Hayri (1977), *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayını .
- BORATAV, Pertev Naili (1984), *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, Pertev Naili (1976), *Les Maitres de l'espace sauvage*, Pratiques et representations de l'espace dans les communautés méditerranéennes, Paris: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique
- CAMPBEEL, Joseph (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul: Kabalıcı yayınevi
- ÇELİK, Ali (1995), *İslamın Kabul veya Reddettiği İslam İnançları*, İstanbul: Beyaz Yayını
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003) *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara, Akçağ Yayınevi.
- GENÇ, Reşat (1999), *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- GÖKBEL, Ahmet (1998), *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- GÜNGÖR, Harun - ARGUNŞAH Mustafa (1991), *Gagavuz Türkleri, Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları / 1300.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1975), *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1994) *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HJORLEİFOR, Rafn Jonson (1990), *Tolls Chifs and Children*, Nort Nytt41, Forestillingsverden, Oslo
- HULUSİ, Ahmet (1972), *Ruh-İnsan-Cin*, Ankara: Yüksel Matbaası,
- İNAN, Abdülkadir (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- İNAN, Abdülkadir (1933), *Al ruhu hakkında*, Türk, Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi, I-1, Ankara.
- KARADENİZ, Fikret (1986), *Giresun Yöresinde Cin, Peri, Büyü, Cadı'nın İnanç ve Masallara Katılımı*, Türk Folklor Araştırmaları, VII, 80-81
- KALAFAT, Yaşar (1993), *Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama "tu, tu, tu" Uygulamaları*, Çukurova Üniversitesi Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Adana.
- KALAFAT, Yaşar (1999), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yayını.
- KAŞGARLI, Mahmut (1986), *Divanü Lügat-it Türk Tercümesi*, (Hazırlayan: B. Atalay), III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KOCA, Salim (2000), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını
- KOÇU, Reşat Ekrem (1962), *Tırnova Cadıları*, Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 154
- MALINOWSKI (1990), *Büyü, Bilim ve Din*, Ankara: Kabcacı Yayını
- ÖGEL, Bahattin (1975), *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını
- ÖNAL, Mehmet Naci (1998), *Romanya Dobruca Türkleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını
- ÖZBAŞ, Hasan (1967), *Yozgatta Congoloz*, Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 12
- SABRİ, Melâhat (1933), *Cinler*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl 3, Sayı 29
- SAYGI, Osman (1962), *Cadılar ve Cadıcular*, Türk Folklor Araştırmaları, VII, 150
- ŞAKİR, Sabri (1939), *Muhtelif Ruhlar Hakkında*, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 98
- TANER, Nuri (1983), *Halk İnanmalarında Cin ve Cin Tutma*, Türk Folkloru, IV, 43
- TANYU, Hikmet (1967), *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: İlahiyat Fak. Yayını,
- TATLIOĞLU, Durmuş (2000), *Türkmen İrımları (Halk İnançları)* Cumhuriyet üniversitesi . İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Sayı 4,
- TEZEL, Naki (1968), *Türk Halk Edebiyatında Masal*, Türk Dili, Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, Sayı 207
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ(1977), *Cin Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayını, II.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1933), *Cinler ve Periler*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl 3, Sayı 28
- VİNGER; Ronald Grambo, (1964-65) *The Lord Forest and Mountain Game in the Recent Folk Traditions of Norway*, Fabula, 7 . Band, Berlin
- YILMAZ, Mithat (1967), *Elazığ'da El Karısı İnanması*, Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 215
- WESTERMARCK (1962), *İslam Medeniyetinde Puta Tapınma Devrinden Artakalan İtikatlar, Cin*, Ankara: Yeni Matbaa

Kaynak Kişiler

BİLEN, Ümmühan (1926 Ödemiş, Zeytinova doğumlu, Okur – yazar değil, ev hanımı, derleme tarihi 1989).

DUVARCI, Yüksel (1945 Beyşehir, Bayındır Köyü doğumlu, ortaokul mezunu, çiftçi, derleme tarihi 2001).

FAKIOĞLU;Binnaz, (1928 Tire doğumlu, İlkokul mezunu, ev hanımı, derleme tarihi, 1989).

FARSAK, Mustafa (1935 Anamur, Bozyazı doğumlu, ilkokul mezunu, seracı, derleme tarihi 2000).

GÜRLER, Lütfiye, (1955 Ankara, Elmadağ doğumlu, ilkokul mezunu, temizlikçi, derleme tarihi 2002).

SANCAK, Safinaz, (Doğum tarihi bilinmiyor, Sürmene Güneşara köyü doğumlu, ev hanımı, derleme tarihi 1993).

ÜNLÜ, Ahmet, (1950 Bursa doğumlu, ortaokul mezunu, berber, derleme tarihi, 1990).

ZAYIF, Hamdi, (İstanbul, Tuzla doğumlu, işçi, okur yazar, derleme tarihi 1999)

KAPILIOĞLU, Ayşe (Tire doğumlu, İlkokul mezunu, ev hanımı, derleme tarihi 2000).

Supernatural Beings and Beliefs Concerning Them

Assist. Prof. Dr. Ayşe Duvarcı*

Abstract: There are many beliefs in and applications of beings that are not defined but believed to have supernatural, secret powers in the oral narratives of Turkish folk tales. Even though these beings are generally known as ‘genies’, ‘fairies’ and ‘witches’ some of them have names such as ‘Kara Koncolos’, ‘Congolos’, ‘Kara-kura’, ‘Kara-Korşak’, ‘Kamos’, ‘Kayış Ayak’, ‘At Binen Cin’, ‘Çarşamba Karısı’, ‘Ağırlık’ and ‘Albastı’. This article talks about the identities of these mysterious beings, the environment they live in, their relationship with each other humans and avoiding the harms they can get from each other. At the same time this article also studies how these beings were identified as earth-water spirits, their position in the Islamic era, their identification as ‘genie’ in the Koran and how they were studied through psychology with the influence they had on the human mind. Finally the topic has been evaluated through folk studies and it has been concluded that beings of this kind have been seen in Eastern and Western cultures through frames of similar beliefs.

Key words: Supernatural beings, Anatolia, beliefs concerning supernatural beings.

*Başkent University, Fac. of Letters, Department of the Turkish Language and Literature / ANKARA
e-mail: ayduvarci@mynet.com

Сверхестественные существа и связанные с ними понятия, верования и действия у тюрков

Айше ДУВАРДЖИ, к.н., доцент*

Резюме: Среди устных рассказов в тюркской народной фолклористике есть множество верований и действий, связанных с неизвестными существами, имеющих сверхестественные особенности и тайные силы. Они известны под общим названием “джин”, “пери” или же “ведьма”. Но есть и отдельные имена, такие как “караконсолос”, “каракура”, “каракоршак”, “камос”, “кайым аяк”, “ат бинен джин”, “чаршамба карысы”, “агырлык” и “албасты”. В этой статье рассказывается об этих таинственных существах, их среде, взаимоотношениях между собой и с людьми и том, как защититься от них. В данной работе определяется и место этих существ, именуемых в доисламский период земными и водяными духами, указывается на упоминание их в Коране под названием “джин” и рассказывается о их психологическом влиянии на людей. Тема рассматривается с точки зрения фолклористики. Автор указывает на то, что сказания об этих существах в восточных и западных культурах предстают перед нами в схожих формах верований.

Ключевые слова: сверхестественные существа, Анатолия, верования, связанные с сверхестественными существами

* Университет Баикент - АНКАРА
e-mail: ayduvarci@mynet.com